

СВЕТОЗАР КОЉЕВИЋ

О НАШИМ „ЗЛАТНИМ ОЛУПИНАМА”

У трпезарији манастира Жича на Преображење 2007. године Ђорђо Сладоје нам је рекао да је „у живот и у литературу бануо из Клиње код Улога”.¹ Не само што је песник осећао да је „бануо”, ваљда из неке недођије, у литературу, него су се и неки од нас слушалаца запитали, помало с чуђењем, где ли је та Клиња, а неки и где ли је тај Улог? То чуђење указује да можда и нисмо увек сасвим свесни колики је значај регионалних исходишта као неких од крупних обележја свеколике историје српске културе. Зар регионална исходишта не обележавају, на пример, подухвате Вука Карацића и његових певача, па и многих наших највећих писаца од Његоша до Андрића и Црњанског, од Јована Дучића до Матије Бећковића, Рајка Петрова Нога и других. Дакако, регионална обележја српске културе често су уско повезана са путевима и странпутицама српске историје, у којој су се средишње вредности често неговале пре свега на маргинама туђинске власти. А међу тим вредностима је и оно што је Ранко Поповић запазио у вези с Ђорђом Сладојем као песником „*тирејейнички* осјетљивим на знаке времена и традиције подједнако”.² Та двострука осетљивост на савременост и традицију као најшире обележје српске културе огледала се, рецимо, у заносном бунту 27. марта 1941, као што се огледа и данас у нашим живим реакцијама на губитак Косова и изгон Срба из Крајине.

¹ Ђорђо Сладоје, „Жичко словце”, *Ђорђо Сладоје, песник*: зборник, уредио Дрган Хамовић, Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, Краљево 2008, 15.

² Ранко Поповић, *Завјешто памћење њесме*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево 2007, 368.

У Сладојевој поезији та „*трейейничка* осјетљивост” на савременост и традицију назире се већ у његовој песми под насловом *Покуда завичају*, објављеној на челу његове прве збирке под карактеристичним насловом *Дневник несанице* 1976. године. У тој песми Сладоје упозорава свог читаоца шта му савременост обећава, подсећајући га на хајдучко заокружење пограничног Ливна и судбину старог *Вујадина са оба два сина*:

*ево дани лијевљани већ долазе ѿ тје.*³

У једној од следећих песама ове збирке – опет под карактеристичним насловом *Сиња џусџош* – Сладоје наговештава свом читаоцу колико су варљиве паролe његовог непосредног окружења, паролe – да се подсетимо – о „братству-јединству” и „светлој перспективи”:

*џавран жедан црноџ ѓракће врх ѿјаџе.*⁴

А када су та песникова обећања читаоцу почела да се испуњавају почетком деведесетих година, као да је Сладојев језик почео да лебди „међу јавом и мед сном”; као да је песник, готово у сваком стиху, почињао да се буди, пошто је тек „уснуо” неки „лепши свет”, непосредно пре него што ће се суочити са стварношћу. Језа тог буђења изражава се често у гротескним контрастима, на рубу неког оностраног хумора. Тако, на пример, Сладоје проговара у песми *Коњски џуџ*, објављеној у збирци *Трејейник* (1992), у време, дакле, када наше политичке вође почињу својски да играју своје ваљда неизбежне историјске улоге. У слутњи ужаса који предстоји песник иронично призива понеку успомену из детињства, понеко сећање на природну појаву коју је својим очима гледао. У том оквиру он нам саветује да би боље било да се поуздамо у неку „коњску” него у „људску” памет:

*А џи се држи коња,
Док друџи следе вође:
Он знаде џуџ из мрака
И џамџи куда џрође.*⁵

Тај свет гротескно пробуђених снова из детињства, с ону страну савремене стварности, назире се на сваком кораку и у

³ „Покуда завичају”, *Дневник несанице*, „Веселин Маслеша”, Сарајево 1976, 5.

⁴ „Сиња пустош”, *Дневник несанице*, 7.

⁵ „Коњски пут”, *Трејейник*, СКЗ, Београд 1992, 11.

збирци *Мала Васкрсења*, објављеној 2006. године. Ту је, рецимо, трачак варљиве наде у песми *Крпљење крила*, у којој песник крпи „крила бршљаном и смолом” – да би се некако, „барем на трен”, вино „над злодолом”.⁶ И то опет у духу једног гротесног, сабласно духовитог контраста између оног што песник сања и оног што му се догађа, контраста који се огледа у слутњи на шта ће се крпљачина крила свести:

*Не ничу ми крила њре ће реј и и њајци
А још лејте вране и муџави врајци.*

У истој збирци песник призива и „бисер чађи” као неку драгу успомену из заувек ишчезлог детињства:

*Зар неће никад вице за века ни за дана
Засјајти бисер чађи са нашеј црној џавана?*⁷

„Наш црни таван” није само, рекло би се, дејча успомена већ и историјско знамење како наше древне прошлости, тако и неке наше нове садашњости из које се слуги будућност.

У том свету у којем ће очајничка чежња да чађ „засја” са тавана као бисер, најављена су и она песникова сновиђења која се остварују у збирци *Злајне олујине*. А и у тој збирци Сладоје призива, по који пут, прошлост, садашњост и будућност и своди, бар привремено, биланс свог песничког искуства. Већ у првој песми он сања сретне дане када је прву песму испевао:

*У дому очевоме
У сјају њејролејке
Коју ми мајчине руке
Још кајкад у сну њале.*⁸

Каква је то само била светлост и срећа у поређењу с околностима у којима је „срицао” своју другу песму „у мраку / Под ко зна чијим кровом”, док је беснео рат и „киша-сачмара”:

*Лила из вражјеј кабла
На божјаке и мачке*

⁶ „Крпљење крила”, *Мала васкрсења*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево 2006, 91.

⁷ „Зар никад?”, *Мала васкрсења*, 68.

⁸ „Песме”, *Злајне олујине*, Српска књижевна задруга, Београд 2012, 7.

*На поскипана сѣабла
И буљук избеѣлица.⁹*

Да ли је у том ратном ужасу, који је сејао прогонство и смрт, ипак било нечег прихватљивијег песнику него кад он, на следећем кораку, почне да „лови” своју трећу песму у знаку тријумфа савремене технологије, „по степама екрана”! То нас, дакако, данас увелико подсећа на онај наш савремени свет који је недавно изванредно дочаран и у збирци песама Матије Бећковића *Кад будем млађи*.

Неке нове нијансе Сладојеве духовитости, као последње линије одбране пред животом, дочаране су *Злајним олујинама* и у библијским асоцијацијама као што је, на пример, призивање прародитељског греха у контексту руралног еротског прескакања тараба, које је код нас и у песмама опевано. Тако се, рецимо, у песми *Рајске тарабе* велича Божја милост што је и недужног Адама истерао из раја због Евиног греха – какво би тек било проклетство да је истерао само Еву:

*Ко би рајске тарабе
Довека прескако?¹⁰*

У оквиру библијских асоцијација дочарава се и наша историјска савременост као време страшног суда, после другог Христовог васкрсења, када ми остајемо „у магли”, „невољни и сами”:

*Бац као њингвини
Све Јуда до Томе –
Нијни знамо куда
Нијн имамо коме.¹¹*

А с каквог тек дна очаја проговарају завршни стихови у којима нам Христос на наше ране:

*Своју рану приви
Чекајућ да најзад
Васкрсну и живи.*

Јесмо ли ми данас ти „живи” који би тек требало да васкрсну? У сличном библијском, или бар манастирском духу, савремено

⁹ *Исјо*.

¹⁰ „Рајске тарабе”, *Злајне олујине*, 14.

¹¹ „И васкрсе Христос”, *Злајне олујине*, 29.

Косово се дозива са својом ближом и даљом прошлошћу: „Благо Симониди / Што ово не види.”¹²

Најзад, поред тог библијског обасјања наше савремености, суочавамо се у овој збирци и с необичним хуморним призивањем времена туђинске власти. Тако се, на пример, период турске владавине призива у слици султанâ који пуше дуван „на меку душеку” и владају својим стадом „без зорта и силе”: „И кад стегну гајтан он беше од свиле.”¹³ Зар је чудно онда што нема дилеме у избору најбољег султана:

*А најбољи беше од свију сулџана
Онај шџио је владо шездесџак дана.*

А у сличном знаку горког хумора, сањају Срби и како Хитлер пред њима „смешком брк развуче” и пита их „зар вас нисам посмицао јуче”, вајкајући се у исти мах и на незахвалност својих жртава:

*Шџа ѓод им учиниш они забораве
И нас сџаре мџишџре ужаса и сџраве!*¹⁴

Духовитост која почива на раскораку између текста и подтекста провејава и из песме *Лейџе игре* у којој се дочарава безазлено деџе бацање каменчића „у мрачно ждрело јаме” да би се ослушкивала „јека” камена који тоне, али поред те безазлене јеке у исти мах се чује и шапат баке која се сећа ратних ужаса са наших простора:

*Не знаш џи дијџе моје
Како живе дуџе
Како лобање звоне.*¹⁵

У неким другим песмама ове збирке тежиште се помера ка контрасту између идиличне прошлости и беспућа савремене Србије као неке „златне олупине”,¹⁶ која је остала од негдашњих снова о љубави, историји и политичком јединству Јужних Словена. „Олупине” тих „златних” замисли понегде су дочаране у стиховима над којима лебде авети Шантићевог Мостара:

¹² „КиМ”, *Злајџне олупине*, 27.

¹³ „Књига о султанима”, *Злајџне олупине*, 24–25.

¹⁴ „Исправка о српским фашистима са највишег места”, *Злајџне олупине*, 26.

¹⁵ „Летње игре”, *Злајџне олупине*, 96.

¹⁶ „Златна олупина”, *Злајџне олупине*, 67.

*У бацїїи јасмина зева месождерка;
Мој добри Алекса већ сам и ја поѕїар
И за твој немоли за овакав Мосїар;¹⁷
О не оѕїајїте овде – шо вам је браїски саветї
Зѣрабиїте следовање ња у небеску аветї.¹⁸*

Најзад, судбина савремене Србије обележена је не само књижевним, библијским и историјским асоцијацијама него и неумитношћу природних појава, које јој дају трансцендентални смисао. У том духу се, рецимо, труди онај наш немоћни цврчак, као глас своје земље и њеног природног заокружења, „да бар натпева вране”, али:

*Нико се на јавља цврчку нема уїїецноћ знака
Само се зрохоїї враћа из куле мравињака.¹⁹*

А шта би друго него грохот човек могао и очекивати од белог света? Међутим, није много другачије ни код куће у којој су се у свеопштој пошасту раскоодакале „жабе” – да ли мондијалисти или патриоти, интелектуалци или политичари, да ли у јавним медијима, у кафанском или сасвим приватном паметовању:

*Свемилосни Творче кад си их већ дао
Защїо си их ноћас шако расїевао?²⁰*

Као да на сваком кораку сабласни хумор провејава кроз стихове ове збирке, али као што је још раније приметио Марко Паовица: „Ђорђо Сладоје, и кад се оглашава на најболније националне теме, не показује ни трага од анахроничних амбиција да репрезентује иког или ишта доли песничко сопство.”^{21*}

¹⁷ „Мостарска елегија”, *Злаїне олуїине*, 70.

¹⁸ „Лабудова песма о голубовима”, *Злаїне олуїине*, 93.

¹⁹ „Цврчак”, *Злаїне олуїине*, 91.

²⁰ „Жабе”, *Злаїне олуїине*, 94.

²¹ Марко Паовица, „Лирске пројекције епохалног пораза”, *Летїоїис Маїице срїске*, св. 6 (децембар), 2004, 862.

* Реч приликом промоције збирке песама Ђорђа Сладоја *Злаїне олуїине* (Српска књижевна задруга, Београд 2012) у Матици српској 5. децембра 2012.